

ERASMUS UNIVERSITEIT ROTTERDAM

REDE UITGESPROKEN DOOR DE RECTOR MAGNIFICUS

PROF. DR. M.W. VAN HOF

TER GELEGENHEID VAN DE OPENING VAN HET ACADEMISCH JAAR 1983-1984

OP MAANDAG, 3 SEPTEMBER 1984

ERASMUS UNIVERSITEIT ROTTERDAM

ZESTIEN JAAR TWEEDE FASE

REDE UITGESPROKEN DOOR DE RECTOR MAGNIFICUS

PROF. DR. M.W. VAN HOF

TER GELEGENHEID VAN DE OPENING VAN HET ACADEMISCH JAAR 1983-1984

OP MAANDAG, 3 SEPTEMBER 1984

Zeer gewaardeerde toehoorders,

Vorig jaar op 5 september verscheen in de Nieuwe Rotterdamse Courant een klein artikel waarin de redevoeringen gehouden ter gelegenheid van de opening van het Academisch Jaar beschreven werden als "oratorisch geweld"¹⁾. De verslaggever constateerde met genoegen dat een enkele rede niet tijdig in tekst was toegezonden, iets wat gezien de overvloed "eerder een gelukkige omstandigheid dan een handicap" geacht werd. Ietwat kribbig werd geconstateerd dat gebruik gemaakt werd van de gelegenheid om "over de hoofden van de goegemeente heen het Ministerie van Onderwijs in het openbaar de les te lezen", gevolgd door de verzuchting hoe het nu met al die studenten gaat die "voor het eerst het nieuwe onderwijsprogramma van de beruchte twee-fasenstructuur" volgen. Ik laat in het midden of de eerste opmerking iets negatiefs zegt over de redevoeringen dan wel over de belangstelling van de schrijver voor de gebeurtenissen aan de instellingen van hoger onderwijs. De opmerkingen uit het artikel, met name die over de twee-fasenstructuur, wil ik ter harte nemen. Dit is niet alleen gebaseerd op respect voor de media, maar meer nog op gronden die ik aanstonds hoop te verduidelijken.

Voor ik verder ga wil ik U er aan herinneren dat op 20 januari 1975 onze Universiteitsraad accoord ging met een amendement van het college van bestuur (d.d. 6 mei 1974) op het werk van de toenmalige protocolcommissie, waarin werd bepaald dat de rector in zijn betoog bij de opening van het Academisch Jaar vrij is en niet bestuurlijk gebonden. Ik maak van dit privilege gebruik door met betrekking tot de lotgevallen van de universiteit van het afgelopen jaar selectief te werk te gaan en met U te spreken over het thema "zestien jaar tweede fase".

Alvorens hier verder op in te gaan wil ik eerst diegenen in Uw herinnering roepen, die in de loop van het afgelopen academisch jaar aan onze universitaire gemeenschap ontvielen.

Drs. Th.G. Merkestijn, wetenschappelijk hoofdmedewerker in de faculteit der economische wetenschappen

A.J. Jongekrijg, student in de faculteit der economische wetenschappen

J. Doze, student in de faculteit der sociale wetenschappen

Prof.dr. A.L.C. Schmidt, emeritus hoogleraar in de verloskunde en gynaecologie in de faculteit der geneeskunde

L. Meijer, oud-medewerker afdeling anatomie in de faculteit der geneeskunde

Prof.dr. C.F. Karsten, emeritus hoogleraar in de staathuishoudkunde in de faculteit der economische wetenschappen

Ik verzoek U op te staan en hen een ogenblik in stilte te herdenken.

Dit jaar verscheen de nota Beiaard in zijn uiteindelijke vorm²⁾. De daarin vervatte voorstellen met betrekking tot de tweede fase, zestien jaar nadat de term geïntroduceerd werd in de z.g. nota Posthumus³⁾ vormen m.i. één van de allerbelangrijkste gebeurtenissen uit het afgelopen jaar. Aannemend tenminste dat de daar ontvouwde plannen de instemming krijgen van het parlement en inderdaad gerealiseerd gaan worden. Verwacht U van mij geen verhaal over die grote boosdoener in Den Haag, hoe gemakkelijk dit ook zou zijn. Immers, de eveneens in de nota Beiaard aangekondigde reductie van het aantal Kroondocenten en de invoering van het nieuwe rangenstelsel van het wetenschappelijk personeel zullen zonder twijfel zeer ontwrichtend werken. Ik meen echter dat deze gevolgen op de lange duur voor de universiteit minder verstrekkend zullen zijn dan die welke ontstaan wanneer wij niet tijdig inspelen op de onderwijskundige problematieken die zich momenteel aan ons presenteren. Natuurlijk realiseer ik mij dat velen het niet met mij eens zullen zijn. Ik hoop echter dat U de bereidheid op kunt brengen mij nog verder aan te horen.

Het lijkt mij van belang de problematiek positief te benaderen. Klagen in het openbaar, zeker bij een gelegenheid als deze, terwijl er zulke positieve zaken te bespreken zijn, lijkt mij niet passend. Laten wij ons realiseren dat de maatschappij zich voor groter problemen gesteld ziet dan die van het wetenschappelijk onderwijs alleen. Het is mijn overtuiging dat wil het hoger onderwijs in Nederland de sympathie behouden, misschien is het beter te zeggen herwinnen, positieve denkbeelden met betrekking tot de ons in het afgelopen jaar aangedragen mogelijkheden op onderwijskundig gebied ontwikkeld zullen moeten worden.

De problematiek van de tweede fase zoals die thans voor ons ligt wil ik trachten vanuit historisch perspectief te benaderen. Allereerst wil ik ter illustratie iets vertellen over twee bekende fysiologen werkzaam in de tweede helft van de negentiende eeuw. Hun merkwaardige levensloop en met name de plaatsen die zij uitkozen om in hun jonge jaren te werken heeft mij vroeger altijd verbaasd, totdat ik meer recent de universitaire onderwijskundige achtergronden van die dagen wat beter ging begrijpen.

In 1872 werd te Boston het eerste fysiologisch laboratorium in de Verenigde Staten opgericht. De stichter, Henry Bowditch is algemeen bekend vanwege zijn onderzoek op het gebied van de prikkelbaarheid van de hartspier⁴⁾. Hij

ontdekte dat de hartspeer de z.g. "alles of niets" wet gehoorzaamde. Verder beschreef hij de trapsgewijze toename van de contractiehoogte bij ritmisch prikkelen. Ik wil niet uitwijken over de belangrijke fysiologische aspecten van deze ontdekking maar er slechts op wijzen dat deze zoon uit een oud Boston's geslacht⁵⁾, na zijn studie aldaar zich verder wilde bekwamen in de experimentele vakken van de geneeskunde en daartoe naar het beroemde laboratorium van Carl Ludwig in Leipzig ging. Het was daar dat hij zijn fundamentele ontdekkingen deed en hij publiceerde zijn resultaten in het Duits. In 1872 ging hij terug en werkte verder in zijn eigen laboratorium. Het zou natuurlijk voor de hand gelegen hebben wanneer deze Engels sprekende man zijn voortgezette opleiding in Engeland gevolgd zou hebben. Echter, in het land waarin Harvey en zijn vele leerlingen in de 17e eeuw de grondslag van de moderne fysiologie gelegd hadden⁶⁾, bestond toen Bowditch in 1868 naar Europa ging nauwelijks meer moderne fysiologie. Het is dus niet verbazingwekkend dat Bowditch in 1868 niet naar Engeland trok maar naar Duitsland, waar, evenals in Frankrijk, universitaire leerstoelen in de fysiologie bestonden. Trouwens, Bowditch was bepaald niet de enige Amerikaan die naar het bloeiend fysiologisch laboratorium van Carl Ludwig ging⁷⁾. Onder de toenmalige Pruisische minister van onderwijs Wilhelm von Humboldt, broer van de bekende natuuronderzoeker Alexander von Humboldt, drong aan het begin van de 19e eeuw het besef door dat onderwijs op het hoogste niveau hand in hand moest gaan met onderzoek. Men raakte ervan overtuigd dat in beginsel een goede onderzoeker, die praktische ervaring in het ontwikkelen van een vakgebied heeft een beter leraar is dan iemand die zijn kennis slechts van horen zeggen heeft. Deze opvattingen kwamen niet zoals wel eens voorgesteld wordt als een donderslag uit heldere hemel. Reeds in de 18e eeuw, een periode waarin het niet te florissant gesteld was met de universiteiten in midden Europa, werd veel denkwerk verricht waarop de genoemde 19e eeuwse ontwikkeling stoelde⁸⁾. Het is in die periode dat aan de Duitse universiteiten het moderne doctoraat, gebaseerd op onderzoek tot stand kwam. De aantrekkingskracht van deze vernieuwde academische graad was zo groot dat studenten uit allerlei landen toestroomden. Het aantal studenten uit de Verenigde Staten bedroeg 446 in 1891-1892¹³⁾. Wat Bowditch deed was dus bepaald niet ongewoon in die dagen. Het mag dan ook niet verbazen dat het moderne doctoraat in de Verenigde Staten zelf vrij snel vaste voet aan wal kreeg⁹⁾. Het moderne doctoraat (Ph.D.) werd in 1861 in Yale ingevoerd als een voortgezette opleiding na het Bachelors degree, later gevolgd door Harvard, Michigan, Pennsylvania en

de nieuwe Johns Hopkins universiteit. Nog heden ten dage kan men b.v. in het officiële Bulletin van Stanford University¹⁰⁾ lezen, dat senator Stanford, een door en door Amerikaan waarvan gezegd wordt dat hij California binnen de Union wist te houden tijdens de burgeroorlog, de naar zijn overleden zoon vernoemde universiteit inrichtte volgens Duits model. Hiermede werd bedoeld dat "graduate" zowel als "undergraduate" onderwijs gegeven werd, waarbij de nadruk gelegd werd op de relatie tussen onderwijs en onderzoek. Na een vierjarige periode waarin het Bachelors degree gehaald wordt, gaan geselecteerde studenten werken voor het doctoraat. Naast het verrichten van onderzoek voor een proefschrift dient de student een pakket keuzeonderwijs te volgen van een volgens bepaalde regels gekwantificeerde omvang. Dankzij deze z.g. graduate courses ontvangt de student aanzienlijk meer dan wat een promotor, alleen, te bieden heeft.

De tweede fysioloog die ik U kort wil beschrijven en die eveneens zijn fysiologische training grotendeels op het Europese continent moest halen, is Michel Foster, een Engelsman. Ik zei reeds, in het land van Harvey bestond in de negentiende eeuw nauwelijks moderne fysiologie. Michel Foster¹¹⁾ (voornamelijk bijgeschoold door Johannes Müller in Berlijn) was de eerste die in de 19e eeuw, om precies te zijn in 1867, een uiterst bescheiden fysiologisch laboratorium opzette aan University College London. In 1870 ging Foster naar Cambridge en legde daar de basis van het monumentale bouwwerk van de moderne Engelse fysiologie. Evenals Bowditch werkte Foster aan de fysiologie van het hart. Naast vele andere onderwerpen was het voornamelijk het automatisme van het hart van de slak en de kikker wat hem interesseerde. Een bekende publicatie van hem verscheen nog in 1872 in het Duits in het tijdschrift dat nu bekend staat als "Pflügers Archiv"¹²⁾. Richtte Bowditch de "American Journal of Physiology" op, Foster was de oprichter van de nog altijd vermaarde "Journal of Physiology" (1878).

In haar interessante boek "How the Ph.D. came to Britain", dat als onder-titel heeft "a century of struggle for postgraduate education", beschrijft Renate Simpson^{13), 14)} de achtergrond van de migratie van Angel-Saksische afgestudeerden naar de Duitse universiteiten. Zij beschrijft hoe in het 19e eeuwse Oxford en Cambridge het College systeem, met zijn tutor-fellows, overstromd met onderwijsverplichtingen en zonder enige mogelijkheid tot het

bedrijven van onderzoek, gecombineerd met een aantal andere ongelukkige omstandigheden, ertoe leidde dat er zich geen eigentijdse academische professie meer ontwikkelde die het universitaire onderwijs gelijke tred kon doen houden met dat in de omliggende landen. Uiteraard met alle gevolgen voor de opleiding van de student. Daar het Engelse Bachelors degree toegang gaf tot de Duitse doctoraatsopleiding was het niet verbazingwekkend dat vele Engelse studenten voor hun voortgezette opleiding naar de Duitse universiteiten trokken. Het aantal Engelse studenten steeg daar van 26 in 1835-1836 tot 137 in 1891-1892. Foster behoorde tot diegenen die in Engeland invoering van het moderne doctoraat bevorderden. Het zou echter tot 1917 duren voor Oxford het invoerde, gevolgd door de meeste andere universiteiten in Engeland in 1918. Het moderne doctoraat mocht zich van meet af aan in een stijgende belangstelling verheugen.

Ik heb Bowditch en Foster ten tonele gevoerd omdat zij tot de groep van geleerden behoorden die in de 19e eeuw, met zijn explosieve groei van de wetenschappen, gedwongen waren vanuit de Verenigde Staten en Engeland, met de korte opleiding voor het Bachelors degree, naar het Europees continent te gaan om zich aan de op onderzoek gebaseerde universiteit te bekwamen in het bedrijven van wetenschap.

Ik denk dat ieder van ons die op een vakgebied werkzaam is dat in de tweede helft van de negentiende eeuw reeds beoefend werd, analoge voorbeelden op zijn terrein kan vinden. Het wil mij voorkomen dat wij in Nederland met het recente vierjarig doctoraal veel van de geschiedenis van de vooral in de Verenigde Staten zo tot ontwikkeling gekomen doctoraatsopleiding kunnen leren. Laten wij hopen dat het bij ons geen "century of struggle for postgraduate education" wordt. Ik ben echter bang dat als wij er geen vaart achter zetten, wij op de weg die ik straks als "16 jaar tweede fase" zal beschrijven, nog slechts een zesde van het gehele traject hebben afgelegd.

Zoals ik reeds zei verscheen in 1968 de nota Posthumus³⁾, een gedurfd stuk van een groot man die zijn tijd vooruit was en problemen zag waar de universitaire wereld van toen nog niet aan toe was. In een tijd van nog nimmer gekende groei van het aantal studenten werd in deze nota een voorstel gedaan desondanks de kwaliteit van universitair onderwijs en onderzoek te behouden.

Bij mijn weten was het in die nota dat voor het eerst de voorbereiding tot het doctoraal examen "eerste fase" genoemd werd en die tot de promotie "tweede fase". De scheiding tussen het doctoraal examen en de verlening van het doctoraat is in ons land een vrij vage geschiedenis. Wij zien de eerste aanduiding ervan reeds in 1592¹⁵⁾. Toen werd door de Senaat van de Leidse universiteit besloten dat aan de openbare disputatione voortaan een examen zou voorafgaan. De regels daartoe werden door de juridische faculteit ontworpen en daarna door de Staten goedgekeurd. Blijkbaar was men dus in die dagen al vertrouwd met ingrijpende bemoeienissen van de overheid met interne zaken van de universiteit. Om de titel van Doctor te behalen meldde men zich bij een van de professoren, betaalde zes gulden per examinerator en deed het examen voor de faculteit. Wanneer men slaagde kreeg de kandidaat de volgende dag om acht uur enige vragen die 's middags om vijf uur verklaard moesten worden. Wanneer ook dat in orde was werd een bewijs afgegeven waarmee de kandidaat naar de rector ging om toegelaten te worden tot de openbare promotie. Na toestemming van de rector kon de promovendus zijn dissertatie laten drukken en in het openbaar verdedigen. Men zou hier dus een eerste aanduiding van scheiding van doctoraal examen en openbare promotie in kunnen zien. In de bron waar ik deze kennis vandaan heb, een artikel van Molhuijzen in het Leidse Jaarboekje van 1916, trof ik nog een andere wetenswaardigheid aan. In die jaren was er reeds een feestmaal na afloop van de promotie. In 1613 werd het deelnemen van de hoogleraren hieraan verboden door de universitaire machtshebbers, tenzij de hoogleraar tot de familie behoorde. Dit was o.a. naar aanleiding van een betreurenswaardige gebeurtenis waarbij het kennelijk zo uit de hand was gelopen dat de promovendus aan de zijde van zijn promotor was doodgeschoten door de politie. Het blijkt dus dat het tegenwoordig wat rustiger toegaat, en tevens dat de colleges van bestuur zich met de tijdsbesteding van hoogleraren aanzienlijk milder opstellen dan de bestuurders van weleer. Van lieverlede groeide men naar de 20e eeuwse situatie zoals wij die kernachtig uitgedrukt vinden op de vroegere doctoraal bul van de Nederlandse Economische Hogeschool, waarvan de tekst luidde dat "rector en senaat van de Nederlandse Handelshogeschool verklaren dat het doctoraal examen in de economische wetenschappen heeft afgelegd en mitsdien toegang tot de promotie in de economische wetenschappen heeft verkregen". In beginsel staat dat nog op de bul van alle faculteiten van de Erasmus Universiteit. Men moet echter wel goed lezen en de Latijnse tekst aanhouden¹⁶⁾.

Wanneer wij nu met zevenmijlslaarzen door de geschiedenis gaan en wel naar 24 oktober 1968, toen de toenmalige Minister van Onderwijs, Veringa, een persconferentie naar aanleiding van de nota Posthumus gaf, sprak hij daarbij de achteraf gebleken profetische woorden: "de nota mag desnoods afgekraakt worden als men dan maar met andere voorstellen komt. Het onderwerp is een heftige discussie waard"¹⁷⁾. Welnu, die discussie is er gekomen en duurt in feite na 16 jaar nog steeds voort. Het begon al onmiddellijk en wel in het taaljargon wat in de woelige tijd rond 1969 paste¹⁷⁾. De gehele eerste voortgangsnota uit 1969 staat vol opmerkingen van grote hervormers uit die dagen wier namen sindsdien vergeten zijn en bijgezet werden in een heel klein hoekje van het mausoleum van de eeuwenoude universitaire geschiedenis. Zekere Tom de Graaf, zo lezen wij in de eerste voortgangsnota, zei: "Je kunt nauwelijks met Prof. Posthumus discussiëren. Tegen zijn filosofie is weinig in te brengen. Hij is een schat van een man en luistert welwillend naar alles wat gezegd wordt. Je krijgt het gevoel dat je een stomp geeft tegen een bal deeg: je vuist blijft er in zitten". De taaheid van de gedachten van Posthumus blijkt wel wanneer wij lezen dat hij zich een éénjarige voorbereiding voor het propaedeutisch examen voorstelde, met eventueel één jaar voor herkansing, gevolgd door een driejarige predocctoraal periode, met wederom een jaar voor eventuele herkansing. Ook werd gedacht aan een verlenging met één jaar bij het kiezen van een andere studierichting. Bij overschrijden van de maximum tijd verloor men het recht op inschrijving als student en op het voorzieningenpakket. Echter, met behoud van het recht om als extraneus examen af te leggen en aldus na het slagen voor de propaedeutische opnieuw ingeschreven te worden als student. Bedenkt U wel, dit alles werd geschreven in 1968 en niet in 1981.

Posthumus had in feite twee uitgangspunten. Het eerste was "de geïnstitutionaliseerde samenwoning van onderwijs en zelfstandig wetenschappelijk onderzoek". Nadrukkelijk stelt hij dat "de verwaarlozing van het belangeloze, niet op onmiddellijke toepassing gerichte, universitaire onderzoek zou leiden tot onherstelbare schade aan het Nederlandse universitaire onderwijs en aan de Nederlandse cultuur". "Deze stelling gold ook voor die onderwerpen van wetenschappelijk onderzoek waarvan het economisch nut niet kan worden aangewezen of voorzien".

Het tweede uitgangspunt was in overeenstemming met de nota van de commissie Reinink uit 1949 nl. dat "het in verschillende faculteiten steeds

moeilijker wordt bij bepaalde studierichtingen de twee facetten van het hoger onderwijs nl. enerzijds vorming tot zelfstandige beoefening van de wetenschappen en anderzijds voorbereiding tot het bekleden van een maatschappelijke betrekking waarvoor een wetenschappelijke opleiding vereist is gelijkmatig tot hun recht te doen komen".

Hiervan uitgaande kwam Posthumus op de gedachte dat voor alle studenten een gemeenschappelijk basisprogramma ontworpen moest worden waarmee een gedeelte van de geslaagden een maatschappelijke loopbaan zou volgen, terwijl een ander gedeelte of wel aan het universitair beroepsonderwijs zou gaan deelnemen, dan wel door onder begeleiding verrichten van wetenschappelijk onderzoek de vorming tot zelfstandige beoefening van de wetenschap voortzetten en voltooien. Dat de duur van de predoctorale fase vier jaar moest zijn, was bedoeld om de afstudeerleeftijd van de doctorandi te verlagen.

Welnu, dit basisprogramma is er met de Wet twee-fasenstructuur in 1981 gekomen¹⁸⁾. Zowel in de nota Posthumus als in de nota Hoger Onderwijs voor Velen¹⁹⁾ wordt betoogd dat een dergelijke opleiding een wetenschappelijk karakter kan hebben. Wat betreft de wetenschappelijke aspecten lezen wij in de nota Posthumus: "Het wetenschappelijk denken heeft de taak om de toereikendheid van oude levensgewoonten te onderzoeken. Het stelt niet "zo is het" en "zo doe je dat", maar vraagt "is het zo" en "hoe doe je dat". Even later lezen wij dat "in de doctorale programma's bijzondere nadruk moet worden gelegd op het geven van inzicht in de methodiek van zelfstandig en kritisch denken, zoals deze in de onderscheidene studierichtingen wordt toegepast".

In de nota "Hoger Onderwijs voor velen" heet het dat "ook doctoraal opleidingen met een cursusduur van vier jaren het predikaat "wetenschappelijk" kunnen dragen. Dit predikaat ontleent het onderwijs aan de aard en inrichting ervan, aan de omstandigheid dat het verzorgd wordt door wetenschappelijk personeel dat in zijn totaliteit voor een aanmerkelijk deel van de tijd actief bij wetenschappelijk onderzoek betrokken is en aan de aanraking van de studenten met het wetenschappelijk onderzoek tijdens de opleiding". Echter, het opstellen van criteria om te toetsen of een doctoraal programma aan de eis van wetenschappelijkheid voldoet is een moeilijke zaak. Deze problematiek is o.a. van groot belang wil de samenwerking met het hoger beroepsonderwijs, waar wij in het afgelopen jaar ook regelmatig over hoorden, uitkomen boven het niveau van oppervlakkige liefdes-

verklaringen. Het wetenschappelijk onderwijs zal dan toch moeten weten wat de criteria zijn voor haar programma's wil het niet onherkenbaar worden in de massa.

Van verschillende zijden is in het afgelopen jaar aangedrongen op evaluatie van de resultaten van de eerste fase. Men hoort momenteel praten over rendementscijfers. Bedoeld wordt dan meestal het numeriek rendement. Vanzelfsprekend is dit van belang, maar iedereen weet dat numerieke rendementsverhoging het gevolg kan zijn van zowel goed onderwijs als slappe beoordeling. Ook in het parlement zijn vragen gesteld²⁰⁾. Men maakte zich daar zorgen over de studielast van de propaedeuse, herkansing voor tentamina en de adviezen aan het einde van de propaedeuse. Ongetwijfeld van groot belang. Waar ik echter nog niet over heb horen praten is het trachten opstellen van toetsingscriteria voor het wetenschappelijk karakter van de opleidingen zoals die zich nu voltrekken en de attitude van de student. Wil onze universiteit wetenschappelijk iets voor blijven stellen dan heeft dit de grootste urgentie. Dit geldt zowel voor opleidingen waar het doctoraal examen voor de meeste studenten eindstation is, als voor die waar helaas voor een honderd procent doorstroming in een vorm van beroepsopleiding gekozen is.

Het afgelopen jaar is wat betreft de activiteiten op het gebied van predoctorale opleidingen voor de Erasmus Universiteit een zeer goed jaar geweest.

In de sociale faculteit kwam de opleiding bestuurskunde tot stand; een opleiding voornamelijk in samenwerking met de Rijksuniversiteit Leiden en die tot doel heeft mensen op te leiden die in staat zijn te functioneren in en om te gaan met het openbaar bestuur. De opleiding gaat in september van start. De propaedeuse kan of te Leiden of te Rotterdam gevolgd worden. De beide opleidingen zijn zo op elkaar afgestemd dat na het met goed gevolg afgelegd hebben van het propaedeutisch examen de studenten zonder verdere voorwaarden, zo zij dit wensen, het basisdoctoraal programma aan de andere instelling kunnen volgen. Ook na het basisdoctoraal kunnen studenten in de andere vestiging verder gaan. Het zal duidelijk zijn dat door deze samenwerking, die ook uitwisseling van docenten mogelijk maakt, op efficiënte wijze een optimale opleiding op twee plaatsen gerealiseerd wordt. Daarnaast is er specialisatie: Leiden kent een sociologische en een juridische-, Rotterdam een politicologische en een economische afstudeervariant.

Een tweede belangrijke ontwikkeling was die op het gebied van de bedrijfskunde. De interfaculteit bedrijfskunde was in 1972 ondergebracht binnen het Interuniversitair Instituut Bedrijfskunde te Delft. De opleiding had het karakter van een post-candidaatsopleiding. De opleiding heeft in de loop van de jaren veel studenten getrokken: de duizendste afstudeerbul werd afgelopen 23 maart uitgereikt. In september van dit jaar zal de Interuniversitaire Interfaculteit overgaan in de interfaculteit bedrijfskunde van de Erasmus Universiteit. Deze maand zal in samenwerking met de Woudestein-faculteiten begonnen worden met de eerste fase opleiding bedrijfskunde. In 1985 wordt begonnen met de tweede fase beroepsopleiding "Algemeen Management". De oorspronkelijke post-candidaatsopleiding zal in de overgangsfase nog enkele jaren voortgezet worden aan de Erasmus Universiteit. Het is bijzonder verheugend dat deze nieuwe ontwikkeling, die met niet onopgemerkte bouwactiviteiten gepaard is gegaan, aan onze universiteit plaatsvindt.

Een derde nieuwe ontwikkeling speelde zich binnen de economische faculteit af. Reeds enkele jaren worden aan onze universiteit plannen gemaakt met betrekking tot korte, d.w.z. tweejarige, in plaats van vierjarige, studies. In het afgelopen jaar werd een studiepakket "Japankunde" uitgewerkt, deels bestaande uit onderwijs in Japanse economie en daarmee samenhangende vakken, deels uit Japanse taal. Dit laatste in samenwerking met de Leidse literaire faculteit. De verwachtingen zijn hooggespannen met betrekking tot deze opleiding. Hoewel alles gereed was om in 1984 reeds te beginnen, werd de vereiste toestemming van het Ministerie pas per september 1985 verkregen. Wij twijfelen er niet aan of de organisatoren van deze opleiding zullen deze gedwongen verlengde voorbereidingstijd effectief weten te gebruiken.

In het afgelopen jaar zijn nieuwe ontwikkelingen met betrekking tot de tweede fase aangekondigd. Toen in 1968 in de nota Posthumus betoogd werd dat het doctoraal examen naar vier jaar teruggebracht moest worden, werd de zelfstandige beoefening van de wetenschap geheel verschoven naar de voorbereidingsperiode voor de promotie. De kritiek die wij destijds onder collega's op het stuk hadden richtte zich grotendeels op het gemak waarmee dit afgedaan werd. Van de 62 pagina's die de nota telt waren er, bij elkaar opgeteld, slechts twee aan de tweede fase gewijd. Gesproken werd over "gezelschap verhouding" en de assistent onderzoeker werd niet meer als student beschouwd, maar als iemand die een werkkruisje vervult met een daarbij behorende sollicitatieprocedure en salaris. Hoe weinig inhoudelijk de te boek

gestelde discussies over de tweede fase waren blijkt wel wanneer wij de eerste voortgangsnota bezien²¹⁾. Hierin lezen wij, geciteerd uit een extra bulletin, van de Nederlandse Studentenraad, d.d. 6 december 1968:

"Ten aanzien van de tweede selectiedrempel, het doctoraal, maakt Posthumus het wel erg bont. De student die door wil gaan (hoeveel zijn dat) moet gaan solliciteren bij de Faculteit. Posthumus neemt alvast de terminologie uit het bedrijfsleven over, de praktijken zullen dan vanzelf volgen. In een kleine, besloten groep wordt de sollicitant besproken, afgewogen tegen zijn concurrenten en getest op bruikbaarheid voor een bepaald onderzoek waar men hem voor in wil zetten. Het aantal assistenten-onderzoekers dat men kan gebruiken hangt af van het aantal plaatsen dat op de begroting is gereserveerd en van het lopende onderzoek. Weg alle illusies over vrije ontplooiing van het individu, weg met al dat ethiese gezeur in het eerste deel van de nota, hier staat de onderwijsfabriek van Posthumus". Posthumus liet in zijn commentaar de sollicitatie vallen.

Toch ligt mijns inziens in het uitwerken van de sollicitatieprocedure een van de belangrijkste voorwaarden voor het slagen van een dergelijk plan.

Wanneer wij nog eens terugzien naar die tijd wil het mij voorkomen dat destijds de universiteiten de grote fout hebben gemaakt door de aangeboden gedachtengang niet verder tot ontwikkeling te brengen. Wij worden daar pijnlijk aan herinnerd in de nota "Hoger Onderwijs voor Velen". In die nota wordt mijns inziens zeer terecht de vraag gesteld of het wetenschappelijk onderwijs een aantal pretenties wel heeft waar gemaakt. Met name wordt gewezen op het feit dat het relatief kleine aantal promoties in de loop der tijd weinig gestegen is ondanks de groeiende aantallen studenten. Natuurlijk kan men hier direct tegen aanvoeren dat het aantal promotieplaatsen niet is toegenomen en dat het percentage studenten dat zich een extra aantal jaren aan de universiteit kan permitteren is afgenomen. Ik heb er echter mijn twijfels over of dit de enige oorzaak is. Om dit te illustreren mag ik U de ervaring beschrijven die een van mijn medewerkers had met een groepje van 22 tweedejaars medische studenten. Hij gaf ieder van hen een papier met een aantal vragen. De studenten deden bereidwillig mee en trachtten de vragen zo goed mogelijk te beantwoorden. De eerste twee vragen luiden: "Wat verstaat men onder het doctoraat" en "Wat is een promovendus?". Acht van de tweeëntwintig wisten het in het geheel niet, veel antwoorden waren uiterst verward. De vraag "Wat is een paranymph" werd slechts door twee personen goed beantwoord. Eén student gaf met twee vraagtekens er achter als antwoord "de vrouw van de promovendus". Op de vraag "Wat

is een promotor" gaven elf studenten een enigszins bevredigend antwoord. De beoordeling was zeer mild: het antwoord "diegene die de promovendus in de tang neemt over zijn proefschrift en hem zijn titel uitreikt" werd natuurlijk zonder meer als voldoende gekwalificeerd. De vraag "Wat is een proefschrift" werd door drie personen niet beantwoord, van de negentien antwoorden waren er eigenlijk maar hooguit tien adequaat. Zeventien van de tweeëntwintig bleven het antwoord op de vraag "Wat is een dissertatie" schuldig. De laatste vraag was "Wat zijn de bij het proefschrift behorende stellingen". Hierop werden slechts zes bevredigende antwoorden gegeven. Een van de studenten schreef onder aan de bladzijde als post-scriptum: "U vraagt dingen waar ik nog nooit van gehoord heb". Kennelijk is het met onze voorlichting aan studenten over wat er na het doctoraal examen aan de universiteit te koop is uiterst droevig gesteld. Bedenk dat deze antwoorden gegeven werden door studenten uit de medische faculteit, de faculteit waar in het afgelopen academisch jaar 43 van de 55 promoties aan de Erasmus Universiteit vandaan kwamen.

In de reeds eerder genoemde nota "Hoger Onderwijs voor Velen" vinden wij het begrip tweede fase verder ontwikkeld als een gecompliceerd conglomeraat van een- of tweejarige beroeps- en onderzoekersopleidingen, plus de figuur van de assistent onderzoeker met een driejarige aanstelling na een volbrachte eenjarige onderzoekersopleiding²²⁾. Het is onmiskenbaar dat de inventiviteit van het hoger onderwijs zich meer gericht heeft op voorstellen voor beroepsopleidingen dan op het ontwikkelen van een enigszins gestructureerde doctoraatsopleiding. Ik ontken allerminst het belang van universitaire beroepsopleidingen. Ik meen echter wel dat het wetenschappelijk onderwijs wel erg eenzijdig in het plannen maken is geweest.

In het afgelopen voorjaar verscheen de eindversie van de nota Beiaard. De slinger van de tweede fase ging weer in de richting van de nota Posthumus met een assistent onderzoeker die, na een sollicitatieprocedure, in een "gezel-meester verhouding werkt" voor een-laag-salaris. Deze reïncarnatie van de "assistent onderzoeker" van Posthumus vond plaats in de vorm van de "assistent in opleiding", in het bestuurlijk jargon A.I.O. geheten; spreek uit Ajo. Een verschil is dat Posthumus dacht aan een aanstelling van 2 - 3 jaar, nu wordt gedacht aan 3 - 4 jaar. Nieuw is de gedachte aan een aanstelling welke "integraal onderzoek- en onderwijstaken, alsmede een formeel opleidingselement omvat".

Helaas kwamen de geplande beroepsopleidingen er slecht af.

Over dit a.i.o.-schap wordt nu reeds veel gepraat. Het besef begint door te dringen dat, nu het vierjarig curriculum twee jaar geleden begonnen is, een daarop volgend analogon van het Angelsaksische "graduate onderwijs" niet alleen een eenvoudige consequentie is van de ingeslagen weg, maar tevens noodzaak wil onze universiteit op de internationale ranglijst niet afzakken naar de categorie van de "undergraduate colleges".

Er is m.i. één grote zwakte in het a.i.o.-schap ingebouwd en wel de maximum 25% onderwijsbijdrage. Nog afgezien dat deze ingevoerd lijkt om duurdere en ervaren docenten overbodig te maken, een kwalijke ontwikkeling voor de eerste fase overigens, wijst het onlangs verschenen interimrapport van een ad hoc commissie van de Academische Raad²³⁾ er op dat er in het algemeen voor de assistent in opleiding geen perspectief is om t.z.t. een werkring als universitair docent te verkrijgen. Het lijkt dan ook niet zinvol de assistent in opleiding tot docent te vormen. Ik vraag mij bovendien ook af of de opstellers van de Beiaard nota zich nog herinneren hoe het als jong assistent of medewerker was om de eerste schreden op het pad van het onderwijs te zetten; zo zij tenminste die ervaring hebben opgedaan in hun jonge jaren. Een dergelijke hoge onderwijsbijdrage zal ongetwijfeld te veel geestelijke energie onttrekken aan het eigenlijke doel nl. het leren van zelfstandig beoefenen van wetenschap. Ik realiseer mij dat Posthumus van "onderwijs en onderzoek" sprak als van "schering en inslag", maar 25% lijkt veel te veel van het goede.

Een geheel ander aspect, de begeleiding, wordt naar mijn indruk nog te weinig inhoudelijk besproken. Kenmerkend voor een Amerikaanse graduate school is het indrukwekkende pakket z.g. graduate courses waaruit de graduate student, al naar behoefte en afgestemd op zijn dissertatie, kan kiezen. Wanneer wij de catalogus van dergelijke graduate courses eens bekijken, dan ziet het er uit om van te watertanden. Ik denk echter, wanneer iedere ervaren onderzoeker uit onze universiteit per jaar eens bereid was tien uur in de diepte over zijn eigen onderzoek te vertellen dat wij iets dergelijks zonder meer zouden kunnen opzetten. Kortom, de "curriculummachtige" elementen waarover de Beiaard nota spreekt in verband met de a.i.o. verdient alle aandacht. Het zou bovendien veel lasten van de Kroondocenten verlichten. In het kader van de begeleiding lijkt het van belang reeds in het beginjaar van het a.i.o.-schap de uit vier leden bestaande begeleidingscommissie, zoals wij die kennen uit de huidige promotieprocedure, in te stellen. Te overwegen

valt of het analogon van de Amerikaanse "Dean of graduate studies" niet ingevoerd moet worden. Wegen zullen gevonden moeten worden voor de bekostiging van het drukken van dissertaties, immers, de a.i.o. heeft een pover salaris. Ook zal veel denkwerk aan de promotieprocedure besteed moeten worden. Kortom, er valt zeer veel te bedenken en ik hoor in gedachten al de verzuchtingen waar de tijd om dit alles te doen vandaan moet komen. Mijn, in veler ogen ongetwijfeld naïeve, antwoord is dat promotiebegeleiding zeer hoge prioriteit dient te hebben. Een reëel gevaar dat ons wellicht bedreigt is dat deskundigen op het gebied van rekenmodellen gaan besommen wat het in "koppen allemaal gaat kosten". Laten wij bedenken dat harder werken en extra inventiviteit in zulke modellen niet passen en van die kwaliteiten zal het moeten komen.

Een veel gehoord bezwaar tegen het a.i.o.-schap is dat de goede afgestudeerden snel zullen bezwijken voor de verlokkingen van een goed salaris buiten de universiteit en dat men aldus, populair gezegd, met de kneuzen blijft zitten. Als dit waar zou zijn moeten wij ons diep schamen. Het zou betekenen dat het geheel van promotiebegeleiding, inclusief de belangrijke curriculummachtige elementen waar ik over sprak, plus een, laten wij maar zeggen, vierjarige studiebeurs, voor een doctorandus van 22 - 23 jaar, met een z.g. wetenschappelijke eerste fase opleiding achter de rug, geen aantrekkelijke meerwaarde biedt voor het latere leven. Ik denk echter dat als wij ons best doen, het anders uit zal pakken. Ik wil een kleine greep doen uit de geschiedenis van onze universiteit. Van 1919 - 1939 was Verkade gewoon hoogleraar in de "warenkennis, technologie en scheikunde der handelswaren". Naast het onderwijs deed hij zeer belangrijk onderzoek over de oxydatie van vetzuren. In 1936 was hij voor de derde maal rector. In zijn diesrede getiteld "Biochemie" komt in het kader van zijn betoog de zin voor: "In een centrum van Hooger Onderwijs behoeft het goed recht van de beoefening der wetenschap om haarzelver wil, toch wel niet te worden betoogd". Dit leefde toen blijkbaar. Gelukkig denk ik dat dit nog zo is. Velen hebben vorig jaar op de dies met genoegen geluisterd naar de rede van Prof. De Valk over "De twaalf vreugden van de wetenschap". Ik meen dat er aan onze universiteit nog zeer velen zijn die nog altijd met dankbaarheid en blijdschap de wetenschap om de wetenschap bedrijven, zonder in het algemeen op de hoogte te zijn van P.G.M. en A.F.S. en die van al die honderden letterwoorden die in de complexiteit van het intra- en interuniversitaire verkeer onontbeerlijk zijn, slechts E.U.R. kennen. Deze

onderzoekers, die vaak in reciproque anonimiteit ten opzichte van de hogere colleges het schuchtere bestaan van een wat onzekere onderduiker lijden, zullen ongetwijfeld gaarne de in wetenschap geïnteresseerde a.i.o.'s onder hun vleugels nemen.

Het "wetenschap om de wetenschap" wordt door mensen die zo graag de term "ivoren toren" bezigen gezien als het bezig zijn met abstracte, onpraktische onderwerpen. Niets is minder waar dan dat. "Wetenschap om de wetenschap" heeft niets met de aard van het bestudeerde onderwerp te maken. Het duidt op een affiniteit met het onderwerp, op een geesteshouding die leidt tot een methodiek van het analyseren van problemen die een algemeen inzetbare maatschappelijke waarde heeft. Als het goed is, is dat wat de universiteit de a.i.o. te bieden heeft.

In dit verband zou ik een weinig bekende publicatie van Prof.Dr. H.B.G. Casimir getiteld "Bedreigd talent"²⁴⁾, uit 1975 willen aanhalen. In die publicatie waarin zeer behartigenswaardige dingen over de twee-fasenstructuur te lezen zijn wordt een Duits hoogleraar geciteerd "Hij had in Amsterdam de kerk op zolder gezien en was er diep van onder de indruk". "Dat is de toekomst, zei hij, de universiteit op zolder. Overdag zal ik braaf de colleges geven die de meerderheid van de studenten van mij zal verlangen. Maar 's avonds en op zaterdag en zondag zal ik echt universitair onderwijs geven, voor een klein groepje studenten, in geheime schuilkamers". Laten wij wel zijn, zo erg is het niet geworden en zal het ook wel niet worden. Ik heb het citaat aangehaald, omdat er de goede geestesgesteldheid uit spreekt die de universiteiten hard nodig hebben. Het is verontrustend dat men bij alles wat ons, ondanks de inkrimping van de middelen, geboden wordt voortdurend geluiden uit de universiteit in de pers verschijnen met titels als "Sombere toekomst voor Nederlandse wetenschap" en "Van creativiteit in de wetenschap is geen sprake meer"²⁵⁾. Het is onze taak jonge mensen op te leiden in de wetenschap en niet om hun leven en toekomstverwachtingen te vergallen met onze zorgen. Zoals de zaken er nu voorstaan komen de eerste assistenten in opleiding in 1986. Ik hoop dat wij in het komend jaar, naast het maken van goede plannen voor inhoudelijke evaluatie van de eerste fase programma's, erin zullen slagen om ons voor te bereiden op het eind van de problematiek van 16 jaar tweede fase. Lukt ons dat, dan zal dit veel van de knagende gevoelens van machteloosheid van

de universiteit afnemen. Gelukkig is dit nu eens iets wat wij geheel in eigen hand hebben. Hiermede open ik het, hopelijk belangrijke en boeiende Adademisch Jaar 1984-1985.

Noten

1. Nieuwe Rotterdamsche Courant, 5 september 1984, "Beginjaar tweefasen stuit op problemen".
2. Beleidsnota "Beiaard", april 1984.
3. De Universiteit, doelstellingen, functies, structuren, door Prof.dr. K. Posthumus, regeringscommissaris voor het wetenschappelijk onderwijs. Oktober 1968 (de nota vermeldt wel het jaar van verschijnen, niet de maand. In de "eerste voortgangsnota" wordt oktober 1968 genoemd als de datum van het verschijnen van de oorspronkelijke nota).
4. H.P. Bowditch, Ueber die Eigenthümlichkeiten der Reizbarkeit, welche die Muskelfasern der Herzens zeigen. Berichte über die Verhandlungen der Königlich Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften zu Leipzig; Mathematisch-physisch Classe, 23 (1871) 652-689.
5. a. W.B. Cannon, Biographical memoir Henry Pickering Bowditch, 1840-1911, National Academy of Sciences, vol. XVII, 183-196, 1922.
b. Bowditch, H.P., 1840-1911, zie E. Mendelsohn, Dict. Scientif. Biogr. 2 (1970) 365-368.
c. K.E. Rotschuh, History of Physiology, Krieger New York, 1973.
d. H. Sewall, The beginnings of physiological research in America, Science, vol. LVIII (1923) 187-195.
6. R.G. Frank, Harvey and the Oxford physiologists, University of California Press, Berkely, 1980.
7. G. Rosen, Carl Ludwig and his American students, Bulletin of the Institute of the history of Medicine, The Johns Hopkins University, vol. IV, 1936, 609-650.
8. R. Steven Turner, University Reformers and Professional Scholarship in Germany 1760-1806. In: The University in Society, vol. II, Princeton University Press, 1974.

9. James Morgan Hart, The German University and the American College during the 1860's. American Higher Education: A Documentary History, Hofstadter and Smith, 1961, vol. II, 569-583.
10. Stanford University Bulletin, 1982-1983, p. 6. "From the beginning, Stanford was coeducational and, like Johns Hopkins and Cornell, followed the German model of providing graduate as well as undergraduate instruction and stressing research along with teaching".
11. G.L. Geison, Michael Foster and the Cambridge School of Physiology, Princeton University Press, Princeton, 1978.
12. F. Kreuzer, Preface to the 400th volume, Pflügers Archiv, 400 (1984) 1-7.
13. R. Simpson, How the Ph.D. came to Britain. A century of struggle for postgraduate education. Society for research into higher education. University, Guildford, Surrey, 1983.
14. F. Dainton, Phoney doctorate? Nature, 306 (1983) 93.
15. P.C. Molhuizen. Over de graden die oudtijds aan de Leidsche universiteit werden verleend. Leidsch Jaarboek 1916, 1-31.
16. In de Nederlandse tekst van de E.U.R. doctoraal bul staat tegenwoordig "met goed gevolg het doctaalexamen heeft afgelegd".
De Latijnse tekst van bijv. de bul van de Sociale Faculteit luidt:
"postpostquam examen doctorale subiit, admissus est ut summos in facultate disciplinarum socialum honores petat".
17. Prof.dr. K. Posthumus, Universitair onderwijs, doelstellingen, functies structuren. Eerste voortgangsnota, December 1969.
18. Wet twee-fasenstructuur W.O., 14 maart 1981.
19. Ministeriële nota, Hoger Onderwijs voor Velen, 18 mei 1978.
20. Vragen Tweede Kamer der Staten Generaal, 12 april 1984, van de leden Beinema, Lansink en Hermes.

21. Eerste voortgangsnota, Universitair onderwijs, doelstellingen, functies, structuren, December 1969.
22. In de nota Posthumus is de Tweede Fase zonder meer de voorbereiding tot de promotie. Op pag. 67 wordt universitair beroepsonderwijs apart als "een andere uitgang" genoemd.

In de eerste voortgangsnota pag. 28 wordt over de Tweede Fase gesproken als "de examens voor arts, apotheker, tandarts, dierenarts, de onderwijs-bevoegdheden en de promotie". Aanvankelijk waren de woorden eerste en tweede trap gebruikt. Dit werd echter door "fasen" vervangen "om de suggestie "lager en hoger" en de gedachte aan elitevorming of aan een wetenschappelijk walhalla weg te nemen".

In de nota Hoger Onderwijs voor Velen, pag. 15, wordt gerefereerd aan de "gedachten ontwikkeld door de regeringscommissaris Posthumus, die reeds in de jaren zestig de instelling van een postdoctoraal studiejaar het complement achtte van een verkorting van de initiële cursusduur tot vier jaren". Dit is niet in overeenstemming met de nota Posthumus. Daar wordt consequent over 2-3 jaar voor de Tweede Fase gesproken.
23. Assistenten in opleiding, Interim rapport, Cavwo/Covwo werkgroep, Academische Raad, 1984.
24. H.B.G. Casimir. Bedreigd talent. Verschenen in "Niet bij wetenschap alleen", Liber Amicorum aan Dr. A.J. Piekaar, 27-5-1975.
25. Sombere toekomst voor de Nederlandse wetenschap. Rotterdams Nieuwsblad, 14 mei 1984.

Nadat de tekst van deze rede ter perse ging besloot het college van bestuur van de Erasmus Universiteit de Ad Fontes-penning te verlenen aan Prof.drs. W. Siddré en Prof.dr. W.P. Blockmans, respectievelijk oud dekaan van de faculteit der economische wetenschappen en de subfaculteit der sociaal-culturele wetenschappen en wel "vanwege hun zeer waardevolle functievervulling, die aanzienlijk boven de normale functie-uitoefening uitgaat".

De uitreiking vond plaats aan het eind van de plechtigheid.